

ČOVEK KOJI PROLAZI KROZ ZIDOVE

Cvetan Todorov, moralista

Sa Cvetanom Todorovom upoznao me je Miroslav Josić Višnjić, pre dve godine. Josić Višnjić, tada urednik biblioteke "Novi albatros", bio je doneo u Pariz prve primerke prevoda *Poetike* i ja sam mu pravio društvo kad je pošao da ih pokaže autoru. Pored znatiželje da upoznam jednog od najviđenijih savremenih teoretičara književnosti, imao sam i ja "poslovni", izdavački razlog da se pridružim Josiću Višnjiću. U to vreme pripremao sam za "XX vek" srpskohrvatsko izdanje *Enciklopedijskog rečnika nauka o jeziku*, čiji je jedan od autora, uz Osvalda Dikroa, Cvetan Todorov.

Od tog prvog susreta sa Todorovom ostala mi je najviše jedna zvučna uspomena: od ranije poznat Josićev bariton, čiju neobuzdanu snagu ni teškoće u francuskom nisu mogle da umanje i, uz njega, u kontrapunktu, obazrivi tenor našeg domaćina, prosto opčinjen Josićevim surovim baritonom.

Kasnije su se pojavili novi povodi da se sa Todorovom sretnem, a jedan od naših poslednjih susreta, ovog proleća, iskoristio sam da zabeležim sledeći razgovor.

Od pre nekoliko godina Vi se, pre svega, interesujete za takozvani "problem Drugog": otkrivanje, prepoznavanje, podnošenje i razumevanje od nas različitih ljudi. Mnogi tekstovi koje ste objavili posle 1980. svedoče o tom interesovanju, a posebno Vaša knjiga Osvajanje Amerike, ta "egzemplarna istorija", kako ste je sami nazvali. Ali, nije li i priča o tome kako je jedan istočnoevropski intelektualac

otkrio i osvojio Zapad takođe egzemplarna, kad je reč o ovoj temi - Drugi? "Ja sam Bugarin koji živi u Francuskoj", napisali ste na jednom mestu. Dakle, zamolio bih Vas da se vratite u vreme kad ste se nastanili u ovoj zemlji.

Stigao sam ovde pre ravno dvadeset pet godina, 1963. Došao sam na godinu dana i, kako se to često događa, produžio sam boravak za još jednu godinu, a onda sam se ovde oženio, zaposlio... i evo me u Francuskoj i posle dvadeset pet godina. Postepeno sam se uključivao u francuski kulturni život, a isključivao iz bugarskog kulturnog života. Naravno, bugarski govorim bez teškoća, ali moji sagovornici Bugari skrenuli su mi pažnju da u govoru o stručnim temama upotrebljavam zastareo rečnik, pomalo demodiran, jer na svoj način prevodim francuske termine, ne znajući stručni žargon koji se danas upotrebljava u Sofiji.

A Vi ste, međutim, studirali u Sofiji i Vaši prvi radovi napisani su na bugarskom.

Studirao sam u Sofiji dve godine, ali sam studije završio ovde. Mislim da je moje sadašnje interesovanje za Drugog, to jest za temu različitosti, ravnopravnosti, višestrukosti kultura, ukorenjeno u mom sopstvenom identitetu. Rekao bih da u oblasti našeg rada, u oblasti poznavanja čoveka i društva, ne smemo gajiti iluziju da predmete i teme biramo iz čisto objektivnih i naučnih razloga. Mi ih uvek biramo u funkciji našeg ličnog i kolektivnog interesovanja. Mislim da je važno da se taj interes osvetli, da ga budemo svesni, da znamo zašto se za nešto interesujemo. U tome je važna razlika između humanističkih i prirodnih nauka. U prirodnim naukama pre svega je u pitanju nastojanje da se ovlada izvesnim znanjem, dok u našoj oblasti uvek ima ličnih motiva što se interesujemo za ovaj ili onaj aspekt stvari i što

želimo da dođemo do ovog ili onog rezultata istraživanja.

Dakle, što se mene lično tiče, bar jedan deo mog rada predodređen je činjenicom što sam 25 godina živeo u Bugarskoj, a zatim 25 godina u Francuskoj, što sam odgojen u jednoj zemlji vrlo sličnoj Jugoslaviji i veoma različitoj od Francuske. Međutim, ta razlika nije bila predmet mojih proučavanja, bar ne dosad. Napisao sam nekoliko kratkih tekstova o mojim putovanjima u Bugarsku ili, pak, o recepciji Bugarske u Francuskoj, ali zasad su to marginalne stvari. Ali, ne odustajem od toga, obećao sam sebi da ću jednom napisati knjigu koja bi se mogla zvati "Čovek koji prolazi kroz zidove" (*Le Passe-muraille*). To bi bila knjiga o iskustvu čoveka koji se podjednako dobro oseća u dva tako različita sveta kakvi su francuski i bugarski svet, i o psihološkim problemima koji se tu javljaju. Jer nije baš izvesno da čovek koji vlada različitim kulturnim kodovima te razlike uvek doživljava kao harmoničnu celinu.

No, uprkos tome, Vaše rešenje za staru kontroverzu: biti ukorenjen, biti iskorenjen - jeste u nekoj vrsti dvostruke ukorenjenosti?

Da, ali ne volim mnogo tu metaforu o korenima i iskorenjenosti. Kao što je Žid rekao, "nisam drvo, kako da pustim koren". Drvetu nimalo ne prija kad ga presađujete, dok se ljudsko biće u najvećem broju slučajeva sasvim dobro prilagođava novoj situaciji. Ta metafora zaklanja pravi problem, a to je problem akulturacije i dekulturacije. Sasvim je moguće da se čovek uspešno uključi u novu kulturu i da njome vlada isto tako dobro kao neko ko je u njoj rođen, da iskoristi to što pripada dvema kulturama, da ga neprestano mentalno prevođenje i upoređivanje učini bogatijim. Ali, nažalost, mogućna je i dekulturacija, gubljenje prve kulture, na čije mesto

ne dolazi neka druga, nego neka vrsta duhovnog siromaštva, koje često vidim među imigrantima u Francuskoj, koji često zaboravljaju i svoj izvorni jezik, a da pritom ne nauče dobro francuski.

Ja sam srećan što sam mogao da se "ukorenim", da se akulturalizujem po drugi put, a da zato nisam morao da izgubim prvu kulturu, kulturu Balkana. Ali, to što i dalje mogu da se identifikujem sa svojom bugarskom ličnošću od pre 25 godina, to što sam sposoban da vodim neku vrstu dvostrukog života, krije u sebi jednu duboku nelagodnost. Ponekad se pitam gde je moje pravo ja, gde sam ja zaista, jer se desi da se osećam kao u nekoj praznini, na prelazu između jedne i druge kulture. Ako se jednog dana time budem ozbiljnije pozabavio, pre svega ću razmotriti taj aspekt, to stalno mentalno prevođenje, na koje ste prisiljeni kad ste Bugarin među Francuzima ili Francuz među Bugarima, Bugarin među Bugarima ili Francuz među Francuzima. To je neka vrsta mentalne akrobacije koja od nas mnogo više iziskuje nego od ljudi koji uporedo žive, na primer, u francuskoj i nemačkoj kulturi.

Vaš status je, ako tako mogu reći, u svakom slučaju neregulisan, jer postoji dvojno državljanstvo, ali ne i rečenica s dva subjekta. Kad kažete "Ja sam Bugarin koji živi u Francuskoj", stavljate naglasak na svoju pripadnost bugarskoj kulturi, a kad kažete, što je, takođe, tačno, "Ja sam francuski kritičar", onda Vaša druga, francuska kultura dolazi do izražaja, ali nikad obe u isto vreme.

Ja sam, takođe, Francuz bugarskog porekla. Tačno je i to. U mom životu to dvojestvo se ispoljava stalno, ja sam stalno u prilici da radim sa francuskim sagovornicima, a kao što nam Bahtin kaže - što, uostalom, i svakodnevno iskustvo potvrđuje - naše reči su znatno određene identitetom našeg sagovornika. Istovremeno, deo mog najdubljeg identiteta je

to što nisam Francuz odgojen u Francuskoj, što će biti moja deca. U tom pogledu doći će do prekida između njih i mene.

U intelektualnim krugovima često se pominje i slučaj Julije Kristeve, koja je takođe bugarski intelektualac uključen u francusku kulturu. Poznajete je?

Ona je ovde stigla iste godine kad i ja, šest ili sedam meseci posle mene. U Bugarskoj se nismo poznavali, upoznali smo se u Parizu, nekoliko nedelja posle njenog dolaska, i otad se redovno viđamo, evo, ima već skoro 25 godina.

Da se zadržimo malo, ako se slažete, na tim godinama, šezdesetim, kada ste Vi, svojim prevodima i prvim radovima, značajno doprineli poznavanju ideja ruskih formalista u Francuskoj. Tu mislim na Vašu antologiju osnovnih tekstova ruskih formalista pod naslovom Teorija književnosti, na Vaše izdanje Propove Morfologije bajke, na Vaše studije o Bahtinu i Jakobsonu. Otkud to da je Francuze u jednom trenutku privukla misao ruskih formalista, njima inače daleka i tuđa?

Ja sam u Francusku došao u trenutku kad se francuska intelektualna scena počela da preobražava. Najvažniji uzrok tog preobražaja bio je tada veoma jak uticaj učenja Levi-Strosa, koje se, dakako, odnosilo na pitanja kulturne antropologije, ali je zračilo i daleko preko granica te oblasti. Levi-Stros je bio ličnim prijateljstvom i intelektualnim uvažavanjem vezan za Jakobsona, i to još od ratnih godina, kad su obojica bili izbeglice i profesori u Njujorku. One godine kad sam stigao u Francusku, 1963, ovde se pojavio prvi prevod Jakobsona. Danas to nekome može biti neobično, ali u ono vreme tu knjigu čitali su mnogi kojima lingvistika i

gramatika, o čemu je ona govorila, nisu bile struka. Zato se može reći da su teme ruskog formalizma već bile uvedene u francusku intelektualnu sredinu, jer je Jakobson ostao veran svojim formalističkim izvorima.

To ne znači da je meni bilo lako tih prvih godina da nađem ljude zainteresovane za produbljenje tog novog interesovanja, sve dok me jednog dana neko nije uputio na jednom mladog asistenta na Sorboni, za koga mi je rečeno da je osoba koja mi treba. Taj mladi asistent zvao se Žerar Ženet. U to vreme on je tek bio objavio dva-tri članka. On me je, sa svoje strane, uputio na Barta, jer je i sam slušao njegova predavanja. Tako smo se upoznali i ubrzo zatim zajedno pripremili dva časopisa "Komunikacije" (br. 4, posvećen semiološkim istraživanjima i br. 8, čija je tema bila strukturalno proučavanje priče), što je bila dobra prilika za okupljanje i drugih ljudi oko ideja bliskih ruskom formalizmu. Zaista, u to vreme imao sam ulogu posrednika. Bio sam stranac i ništa me nije privlačilo da se isključivo interesujem za francuske autore; činilo mi se tada podjednako važnim da pratim ruske, nemačke ili angloameričke izvore. A Francuzi, kao i drugi ljudi iz velikih zemalja, mnogo su veći "provincijalci" u tom pogledu od nas, stanovnika malih zemalja.

Nijedan od tih francuskih pisaca i kritičara nije znao ruski?

Što je još čudnije, ni nemački im nije bio baš blizak. U Francuskoj je veoma čest slučaj da ljudi, od stranih jezika, znaju samo engleski, a ni za engleski se ne može reći da ga stvarno govore. To je, na primer, bio slučaj sa Bartom, koji je pomalo znao engleski, ali se u pravom smislu tim jezikom nije koristio. Umeo je, dakako, da čita engleski, ali je radije koristio francuske prevode. To je karakteristično za

ovdašnju tradiciju, nasuprot našoj, u Bugarskoj i, pretpostavljam, u Jugoslaviji, gde mlad intelektualac oseća obavezu da bude u toku svega što izlazi na engleskom, ruskom, francuskom i nemačkom, a možda i na talijanskom i španskom.

To me podseća na jezičku situaciju koju opisujete u Osvajanju Amerike. Španski konkvistadori su ulogu prevodilaca i tumača prepuštali pripadnicima domaćih naroda, odnosno poraženima, a ovi drugi ženama.

Da, mi smo obavezni da znamo običaje i da učimo jezik vladajućih naroda, i onda kad nama ne vladaju u nekom neposrednom smislu.

Vaše poslednje knjige svedoče o mnogim promenama. U prvom redu, promenjena je funkcija autora. Ranije ste, pre svega, bili egzeget, istraživač, teoretičar, naučnik. Danas ste najpre moralist. Došlo je, takođe, do promena na nivou predmeta, tačnije, tema koje Vas zaokupljaju. Ranije su to bili jezik, književnost, poetika, retorika, naracija, simbol, žanrovi govora, a danas su pitanja o kojima pišete konkretnija, istoričnija: Gete, Ruso. Kad ste ranije pisali knjigu o Dekameronu, interesovala Vas je "gramatika" tog dela, a kada danas pišete o Geteu ili nekom drugom piscu, najviše pažnje poklanjate čoveku, njegovoj misli. Takođe, Vaše teme su danas u većoj meri filozofske, opšte, kao što je to tema Drugog. Najzad, neke žanrove pisanja, koje ste nekada rado praktikovali, zamenili ste drugim vrstama: studija zamišljena po uzoru na Propovu Morfologiju, kakva je ona koju ste posvetili Dekameronu, ustupa mesto "priči" (histoire racontée), kako sami definišete žanr kome pripada Osvajanje Amerike, ili hronici, žanru koji od pre izvesnog vremena praktikujete na stranicama časopisa "Lettre Internationale". Već poređenje naslova Vaših nekadašnjih i

novih knjiga otkriva značajne promene. U početku, 1969. godine, bila je jedna "gramatika" (Grammaire de Décameron), danas je pred nama jedan "roman o godinama učenja" (un roman d' apprentissage), kako stoji u podnaslovu Vaše Kritike kritike (Critique de la critique). Ko se promenio, vreme ili Cvetan Todorov?

Vreme se, svakako, promenilo, ali najvažnija promena, najvažnija evolucija je ona u životu svakog od nas. To ne znači da potcenjujem promene u svetu. Osamdesete godine sasvim su različite od šezdesetih. Ali, mi često preuveličavamo te objektivne promene i na spoljašnji svet projektujemo našu sopstvenu evoluciju. Ja sam se, svakako, promenio. Ne bih rekao da sam sada izabrao nešto što stoji nasuprot onome u šta sam nekada verovao. Reč je o preobražaju koji ide u smeru širenja horizonta i promene perspektive. Na početku našeg razgovora rekao sam Vam da mi se u jednom trenutku mog života učinilo da u našoj oblasti treba imati hrabrosti da se govori o onome što nas se lično tiče i da, ako se to ne učini, čoveku preti opasnost da celog života ostane samo na vežbanju, to jest, da proizvodi tekstove koji su sasvim korektni na planu konstrukcije i istinitosti prikazanih činjenica, ali koji neće unaprediti misao. Ubeđen sam danas da misao u našoj oblasti rada mora da dovede u pitanje lično iskustvo mislioca. Nije, ipak, reč o tome da treba kopati po svojoj biografiji i utopiti se u nekakav narcizam; to me ne privlači, ali bih voleo da mogu da što više smanjim razmak između mog načina života i pisanja (jer ono je deo mog života) i onoga o čemu govorim, onoga što kazujem u svojim spisima.

To me podseća na knjigu Serža Dubrovskog Čemu nova kritika? koja se pojavila još dok je trajala polemika među francuskim kritičarima i profesorima književnosti izazvana pojavom strukturalizma i

drugih novih ideja u toj oblasti. U stvari, podsetili ste me na razlikovanje dve francuske kritičke škole, koje je Dubrovski predložio: kritiku objektivnosti i kritiku subjektivnosti. On se bio ograničio na prikaz prve od njih, ostavljajući za drugi tom razmatranje kritike subjektivnosti (ali ga do danas nije napisao). Ali, nema sumnje da bi se on tu imao baviti najviše kritičkim idejama Pulea i Starobinskog, koji su na pojavu strukturalizma u književnoj kritici reagovali ističući važnost subjekta i dijaloga subjekata u književnom delu i u njegovoj kritici. Kako Vi sebe određujete u odnosu na ovu drugu školu francuske književne misli?

Ja sam doista poznavao tu kritičku školu u vreme kad sam počinjao. Ona je bila veoma prisutna u Francuskoj i vrlo uticajna. Ali, danas nemam utisak da sam prihvatio njen *credo*. Ako bih tražio svoje uzore, morao bih da se vratim u dublju prošlost. Rekao bih da su veliki kritičari iz prošlosti često postupali na sledeći način: nisu, kao Pule, tražili poistovećivanje sa autorom, ali su sopstvenu ličnost zadržavali u samom toku kritičkog rada. Jedan od, po mom mišljenju, najlepših primera u istoriji kritike je Lesingov, u *Hamburškoj dramaturgiji*, gde Lesing s više ili manje uspeha analizira Sofoklove, Šekspirove ili Kornejeve drame, ali ni u jednom trenutku ne zaboravlja da je njegov prevashodni zadatak traganje za istinom. Mislim da književnost nije samodovoljni diskurs, mislim da ona nužno govori o svetu i, posebno, o ljudskom svetu. Ona, kako je rekao Kundera, uvek otkriva neku nepoznatu stranu života, ona je meditacija o aspektima ljudskog života koji nisu bili obuhvaćeni književnom ili filozofskom rečju i u tome je njena veličina.

I kritičar je, sa svoje strane, pozvan da ostvari taj zadatak, mada on ima drukčija sredstva za to: ulazi u raspravu s autorom, pokušava da rekonstruiše, što je moguće vernije, njegov glas. Tome

služi filologija i, uopšte, strogost objektivne analize. Ali on ne sme, zbog toga, da zaboravi da ima nešto s onu stranu strogog opisa - misao o ljudskom životu. Kad postanemo svesni toga, počnemo da pišemo drukčije. Jednog dana rekao sam sebi da ne mogu večno doterivati i usavršavati instrument koji mi služi za čitanje tekstova, da je vreme da taj instrument počnem da upotrebljavam, da je metodološka askeza, ili propedeutika, veoma korisna stvar, da je ona duhu lekovita, ali da ne valja u tome večno uživati. Dakle, okrenuo sam se pitanjima koja me egzistencijalno dotiču, koja me se iz biografskih razloga lično tiču, kao što je, na primer, problematika Drugog, kao što su problemi demokratije i tiranije, takođe moji problemi, moje lične preokupacije. I to nije sve. Ima i drugih aspekata ljudskog života koji su mi bliski, za koje sam lično zainteresovan. Imam, znači, potrebu da govorim o njima. Pokušavam da izaberem autore tako da mogu istovremeno verno predstaviti njihovu misao, ali i zapodenuiti plodan razgovor sa njima. Volim autore čija je misao, kako je govorio Lesing, kvasac saznanja, *fermenta cognitionis*.

Dakle, Ja i On, Drugi. Izoštrili ste sliku uloge autorovog, našeg Ja u mišljenju, u pisanju. Nastojite, s druge strane, da jasnije vidite šta tom Ja znači Drugi. Zanimljivo bi bilo čuti Vaše mišljenje o društvima gde su poslednjih godina porasli netrpeljivost prema drugim rasama i, uopšte, prema strancima i značaj političkih pokreta koji se zasnivaju na takvim osećanjima. Da li možete da komentarišete sadašnju situaciju na tom planu u Francuskoj?

Živimo u vreme kad se problemi susreću i zajedničkog života osoba koje dolaze iz različitih kultura stalno povećavaju. Razlozi su očevidni: porast saobraćaja pojedinaca, razvoj komunikacija i, svakako, mondijalizacija kulture, što je novi fenomen,

koji nas dovodi u situaciju da danas poznajemo mnogo više od nas različitih ljudi i društava nego ikad ranije. Dodao bih ovde da Drugi, sam po sebi, nije nešto dobro; on može biti dobar ili loš, isto kao Ja. Drugi nije apriorni kvalitet, ali otvorenost prema Drugom je kvalitet. Neprihvatanje svega što se od nas razlikuje stvarno smatram manom. S druge strane, treba osuditi i površni egzotizam, precenjivanje svega što je strano.

Ako se vratim na Vaše pitanje, rekao bih da je taj problem veoma živ i ja mu prilazim sa raznih strana. Zadržao sam se na epizodi osvajanja Amerike, jer je to bio sam početak velikog otkrića modernih vremena, otkrića da je stanovništvo naše planete mešovito. Najveći deo vremena od pojave *Osvajanja Amerike*, 1982, proveo sam radeći na srodnoj temi. Upravo sam završio jedno delo koje zasad zovem *Mi i Drugi*. Tu se najviše bavim problemom Drugog u francuskoj intelektualnoj istoriji, a ne nekim francuskim osvajanjima u Africi ili Aziji.

Istina je da danas, i to ne samo u Francuskoj, nego i u drugim zemljama, u Bugarskoj, u islamskim zemljama, oživljava nacionalizam, koji je za nas često zastrašujući, jer smo odgojeni u znaku univerzalističkog i egalitarističkog ideala. U Francuskoj je taj pokret jači danas nego pre deset godina. Mislim na uspon nacionalističke ekstremne desnice. Ipak, ne verujem da francuskoj demokratiji ozbiljno pretila opasnost da nacionalisti dođu na vlast. Mislim da postoji konsenzus dve trećine ili četiri petine Francuza o takozvanim republikanskim temama. Sve velike političke partije saglasne su kad je o tim stvarima reč.

Opasnost je možda veća van Francuske. Svako od nas može da navede primere iz sopstvene zemlje koji potvrđuju uspon nacionalizma. Postavlja se pitanje: postoji li neko idealno rešenje? Što se mene tiče, mislim da treba, u svakom slučaju, razlikovati dva mogućna značenja reči nacija, koja se

shvata kao država ili kao kultura. Ako pođemo od toga, možemo govoriti o dva duboko različita nacionalizma: o jednom koji bi se mogao nazvati građanskim, patriotskim, i drugom, recimo, kulturnom nacionalizmu, koji je samo velika prisnost sa izvesnom kulturnom tradicijom. Mada se u oba slučaja radi o nacionalizmu, o valorizaciji nacije, nadu polažem u mogućnost da se odabere bolji oblik nacionalizma, kulturni nacionalizam. Jer, uveren sam, moja lojalnost zemlji u kojoj sam rođen, moj patriotizam, ne bi smelo da nadvisi moju privrženost principu univerzalizma. S druge strane, i kulturni nacionalizam podrazumeva jedan tip partikularizma. Setimo se velikih pisaca koji dolaze iz malih zemalja. To nisu pisci koji su iz svojih dela izbrisali sva nacionalna obeležja. To bi se moglo reći za Crnjanskog, Andrića, Markesa, za neke nordijske pisce. Ali, oni su, produbljujući prisnost sa svojom kulturom, dali vrednosti univerzalnog značaja.

Ako bismo mogli da odvojimo patriotizam od nacionalizma, tako da u izrazu nacionalna država vidimo, s jedne strane, državu a, s druge strane, naciju, onda bi nacionalizam bio kulturni senzibilitet a ne ljubav prema svojim protiv svih drugih, opasnost za ono što, na kraju krajeva, ostaje naš zajednički ideal, ideal mira.

(*Oko*, Zagreb, 8 - 22. IX 1988.)

TRANSPARENTNA POLITIKA¹

Predlažem da ipak pođemo od jedne podjele - one na masovnu i elitnu kulturu. Često već i sama sintagma "masovna kultura" pobuđuje prezir intelektualaca. Vi, naprotiv, na popularnu kulturu ne gledate kao na apokalipsu kulture.

Možda bi tačnije bilo reći da u tom nazivu - "masovna kultura" - ima neke blage intelektualne ironije. On je, zapravo, polemički, kao i naziv "industrijska kultura", koji takođe podrazumeva ideju o nespojivosti industrije, trake, mašine, kvantiteta i sličnih stvari i humane suštine kulture s velikim slovom K. Ko ih spaja u imenu radi to polemički, nadmoćno je ironičan, patetično human. Isto bi se moglo reći za "potrošačku kulturu", dok izraz "popularna kultura" kao da odaje veći stepen tolerancije. Mandićev izraz "medijska kultura" kao da je čisto deskriptivan.

Ne treba zaboraviti da u ratu oko kulture ili za nju ima ironije, agresivnog humora i u taboru pro-

¹ Razgovor sa Nadom Beroš za zagrebački nedeljnik *Danas*. Ovde je izostavljen uvodni deo intervjua, u kome N. Beroš predstavlja svog sagovornika. Ipak navodim poslednje dve rečenice tog uvoda zato što se na njih nadovezuje prvo pitanje koje mi je bilo postavljeno: "Valja spomenuti da je Čolović pokrenuo i uređuje časopis *Migrations* koji izlazi u Francuskoj na francuskom jeziku, a bavi se isključivo jugoslovenskim književnostima. Čini se da je to još jedan od Čolovićevih projekata "protiv naših podeljenosti", kako se uostalom izrazio i prilikom prihvatanja poziva za ovaj razgovor u *Danasu*". Razgovarali smo u kafani hotela "Dubrovnik", a u našem društvu su bili moja koleginja Ines Prica i njen muž novinar Ljubo Pauzin. Na fotografiji koja je tom prilikom načinjena vidi se društvo u dobrom raspoloženju, nasmejano.